

Tahkim Yargılamasında Meydana Gelen Adil Yargılanma Hakkı İhlaline İstinaden AİHM'e Yapılabilecek Bireysel Başvurular*

Individual Applications to the ECtHR for Violations of the Right to a Fair Trial in Arbitration Proceedings

Hatice Selin Pürselim^{**}, Emre Çetin^{***}

Öz

Tahkim yargılaması, devlet mahkemelerinin müsamahasıyla gelişen alternatif uyuşmazlık çözüm yoludur. Kişiler, tahkimin devlet mahkemelerine nazaran sunduğu çeşitli avantajları göz önünde bulundurarak tahkime başvurmaktadır. Tahkim yoluna başvurunun kararlaştırılması, devlet mahkemelerinin uyuşmazlıkların çözümündeki etkisini azaltmaktadır. Buna karşın, tahkim yargılamasının -devlet mahkemelerinin yürüttüğü yargılamalarda olduğu gibi- çekişmeli olması ve sonucunda tarafları bağlayıcı karar verilmesi sebebiyle taraflar, tahkim yargılanmasında da uyuşmazlığın adil bir şekilde karara bağlanmasını beklenmektedir. Bu beklentinin odağı ise bir yargılama için vazgeçilmez hakların başında gelen adil yargılanma hakkıdır. Tahkim yargılaması, devlet yargısından bağımsız bir mekanizma öngörmesi sebebiyle bu yargılamaların adil yargılanma hakkına bağlı olup olmadığı, olması halinde meydana gelen hak ihlalleri karşısında hangi mercilere başvurulabileceği gibi sorular gündeme gelmektedir. Bu tür soruların incelenebilmesi için öncelikle tahkim yargılamasında meydana gelen adil yargılanma hakkı ihlali iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapıp yapılamayacağını belirlemek gerekmektedir. Bu değerlendirme için AİHM m. 34-35'de yer alan kabul edilebilirlik şartları, tahkim yargılaması bakımından incelenmelidir. Bu şartlardan yalnızca iki tanesi, tahkim yargılaması özelinde farklı değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda, incelememizde AİHM'in kişi yönünden ve yer yönünden yargı yetkisi şartlarıyla sınırlandırılmıştır. AİHM'in kişi yönünden yargı yetkisi uyarınca kimlerin başvuru olabileceği, başvurunun hangi devlet aleyhinde yapılabileceği belirlenmektedir. AİHM'in yer yönünden yargı yetkisi ise ihlale konu eylemin hangi devletin yetki alanında veya toprakları üzerinde gerçekleştiğini tayin etmektedir. Bu doğrultuda, çalışmamızda bir tahkim yargılamasında meydana gelen adil yargılanma hakkı ihlaline ilişkin olarak hangi devlet aleyhine başvuru yapılabileceği ve bir tahkim yargılamasının hangi devlet bakımından AİHM'in yer yönünden yargı yetkisini meydana getireceği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Tahkim, adil yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AİHM'in yer yönünden yetkisi, AİHM'in kişi yönünden yetkisi, dolaylı koruma, yatay etki

Abstract

Arbitration serves as an alternative dispute resolution mechanism that has developed with the leniency afforded by state courts. Individuals resort to arbitration due to its manifold advantages. Opting for arbitration reduces the influence of state courts in dispute resolution. However, given that arbitration proceedings are adversarial and binding on the parties, the expectation for a fair resolution persists. At the heart of this expectation is the right to a fair trial, arguably one of

* Bu çalışma, Prof. Dr. Hatice Selin Pürselim hocamızın danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Özel Hukuk Bölümü'nde "Spor Uyuşmazlıklarının Çözümünde Adil Yargılanma Hakkı: AİHM'in Kurumsal Gereklilikleri Bağlamında CAS, TFFTK ve GSBTk Özelinde Bir Değerlendirme" ismiyle hazırladığım tez çalışmasından türetilmiş bir eserdir

** Sorumlu Yazar: Hatice Selin Pürselim (Prof. Dr.), Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: hselinpurselim@marmara.edu.tr ORCID: 0000-0002-3067-4335

*** Emre Çetin (Doktora Öğrencisi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Bölümü Doktora Programı, İstanbul, Türkiye. E-posta: emreçetin@marun.edu.tr ORCID: 0009-0000-6578-9100

Atf: Pürselim HS, Çetin E, "Tahkim Yargılamasında Meydana Gelen Adil Yargılanma Hakkı İhlaline İstinaden AİHM'e Yapılabilecek Bireysel Başvurular" (2024) 44(1) PPIL 1. <https://doi.org/10.26650/ppil.2023.44.1.1349454>

the most fundamental rights in contemporary judicial processes. Since arbitration provides for a mechanism independent of the state proceedings, questions arise as to whether arbitration proceedings are bound by the right to a fair trial and, if so, which authorities can be invoked in the event of its violation. In order to examine such questions, it is first necessary to determine whether the alleged violation of the right to a fair trial in arbitration proceedings can be brought before the European Court of Human Rights. For this assessment, it is necessary to analyse the criteria of admissibility set out in Articles 34-35 of the ECHR with respect to arbitral proceedings. Only two of these criteria require a different assessment in arbitral proceedings. Accordingly, our analysis is limited to the *ratione personae* and *ratione loci* jurisdiction of the ECHR. The *ratione personae* of the ECHR determines who can be the applicant and against which state the application can be brought. The *ratione loci* of the ECtHR, on the other hand, determines in which jurisdiction or on which territory the act that is the subject of the violation took place. Accordingly, this study analyses against which state an application for a violation of the right to a fair trial can be made in arbitral proceedings and for which state arbitral proceedings constitute the jurisdiction of the ECtHR in terms of venue.

Keywords

Arbitration, right to a fair trial, European Court of Human Rights, Court's jurisdiction *ratione personae*, Court's jurisdiction *ratione loci*, indirect protection, horizontal effect

Extended Summary

Despite originally emerging as an alternative to state courts, arbitration proceedings are increasingly becoming equivalent to state courts in dispute resolution due to the advantages they offer. The paramount expectation in arbitration proceedings is that the proceedings are conducted fairly, given that binding judgments are rendered on the merits of disputes. Ensuring a fair trial necessitates adherence to the right to a fair trial, although individual states may regulate the level of scrutiny of this right in arbitration proceedings differently. This study does not focus on the extent of violations of the right to a fair trial in arbitration proceedings but instead examines whether dissatisfied individuals, lacking adequate guarantees or remedies in their domestic legal systems for addressing such violations, may seek recourse to the European Court of Human Rights. The ongoing debate revolves around whether the right to a fair trial should be applicable in arbitration, as arbitration proceedings typically operate outside the purview of state courts. If applicable, the question arises whether parties can turn to the ECtHR in case of its violation.

To apply to the ECtHR for violations of the right to a fair trial within arbitration proceedings, one must meet the admissibility criteria stipulated in Articles 33–35 of the ECHR. Among these conditions, only the ECtHR's jurisdiction *ratione personae* and *ratione loci* necessitate distinct evaluation concerning arbitration. Regarding other conditions, assessments mirror those for state courts. As parties to arbitral proceedings are usually natural persons, legal entities, nongovernmental organizations, or groups of persons, the ECtHR's jurisdiction *in personam* requirement is satisfied. At this point, what is peculiar is the determination of the state against which the application is made since arbitration proceedings are independent of the state judiciary. In this context, for an application to be directed against a contracting state, the event giving rise to the violation that is the subject of the application must have been committed

by public authorities or officials of the Contracting States, and the event must have occurred within the jurisdiction of the contracting state.

The determination of the country establishing the ECtHR's personal jurisdiction in arbitration proceedings relies on which state's courts apply the ECHR for review or assistance under the horizontal effect. Typically, this is the state agreed upon by parties as the seat of arbitration. Regarding territorial jurisdiction of arbitration proceedings, it is essential to ascertain the country where arbitration proceedings are considered within the jurisdiction. Arbitration proceedings are usually deemed within the jurisdiction of the country hosting the proceedings, as such countries facilitate the proceedings through their legal regulations, provide judicial assistance, and deliver judgments akin to state court rulings, which may be legally challenged through an action for annulment or other legal means.

The second possibility for potential violations of the right to a fair trial pertains to the recognition or enforcement of arbitral awards. Since these proceedings involve direct engagement by state courts and have ramifications in the enforcing country, violations may trigger the ECHR's personal jurisdiction over the contracting state. In establishing jurisdiction in terms of venue in these cases, the focus is on judicial activities and their effects. This is because the ECtHR distinguishes the duty of the enforcement court from that of the court that performs supervision and assistance activities where arbitration is conducted. Consequently, the enforcing country usually holds jurisdiction. Accordingly, in enforcing or recognizing a foreign arbitral award in Turkish courts, Turkey may fall under the ECHR's territorial jurisdiction due to violations of the right to a fair trial, both in assessing the award's conformity and any violations occurring during enforcement proceedings.

I. Giriş

Kanun koyucunun verdiği izinle ortaya çıkan ve devlet mahkemelerinin müsahabasıyla gelişen tahkim yargılamalarının sayısı günden güne artmaktadır. Tahkim yargılamalarının ilk ortaya çıktığı ve gelişme aşamasında olduğu yıllardaki temel tartışma ve endişe konuları, tahkim anlaşmasının geçerlilik şartları, tahkim yoluyla çözülebilecek uyuşmazlıklar, tahkim usulüne uygulanacak kurallar gibi tahkime ilişkin temel hususlardı. Geline nokta, kurumların, doktrinin ve uygulamanın bu konulardaki özverili çalışmaları ve yargının tahkime olan bakış açısının olumlu yönde gelişmesi neticesinde hukuk çevrelerinde yukarıda sayılan hususlarda (tahkim anlaşmasının geçerliliği, tahkime elverişli uyuşmazlıklar vb.) ortalama bir konsensüs sağlanmış oldu. Hâlihazırda, tahkim, uyuşmazlıkların nihai olarak çözümünde devlet yargısına alternatif olarak başvuru bir çözüm yolu haline aldı. Ülkemizde tahkimin temel sistematığı ve temel felsefesinin anlaşılması sonrasında tahkim yargılamalarına ilişkin endişeler, tahkim yargılamalarının beklenen temel korumayı sağlamaya yeterli olup olmadığı üzerinde toplanmaktadır. Tahkime ilişkin bu endişelerin gündeme gelmesi, tahkim dostu olanlar için bir yönden umut vericidir. Çünkü, tahkim, artık devlet yargısına eşdeğer bir konumda görülerek bir devlet mahkemesinden beklenen korumanın tahkim yargılamasında da sağlanması beklenmektedir. Belirtmek gerekir ki, söz konusu endişeler ülkemize özgü değildir. Birçok ülkede de tahkim yargılamalarına ilişkin benzer endişeler dile getirilmekte ve buna yönelik çalışmalar, araştırmalar yürütülmektedir.

Hâlihazırda tahkim yargılamasına ilişkin endişelerin başında bir yargılama için olmazsa olan nitelikte olan adil yargılanma hakkı gelmektedir. Adil yargılanma hakkı ihlalleri söz konusu olduğunda ise uluslararası düzeyde akla ilk gelen merci Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (“AİHM”)’dir. Adil yargılanma hakkı ihlali iddiasıyla AİHM’e yapılan başvurular, çoğunlukla devlet mahkemelerince yürütülen yargılamalara ilişkindir. Çalışma konumuz olan tahkim yargılamalarında devlet mahkemelerinden bağımsız bir yargılama yürütülmesi sebebiyle bu yargılamalarda gerçekleşen adil yargılanma hakkı ihlallerine istinaden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılabilecek bireysel başvurunun şartlarına ilişkin değerlendirmede birden fazla sorunun ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda, hakem heyetlerinin yürüttükleri yargılamada adil yargılama hakkıyla bağlı olup olmadıkları, bağlı olmaları halinde hakem heyetlerinin ve tahkim yargılamalarının adil yargılanma hakkının öngördüğü güvenceleri sağlayıp sağlamadığı, sağlamaması halinde adil yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla bireysel başvuru yapılıp yapılamayacağı sorularının ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Belirtmek isteriz ki, sayılan hususlar bir makalenin kapsamını aşacak genişliktedir. Bu sebeple, çalışmamızda adil yargılanma hakkının temel ilkeleriyle ele alınması sonrasında Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarına karşı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6’ya istinaden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yapılacak başvuruların kabul

edilebilirlik şartlarından özellik arz ettiğini düşündüğümüz iki kabul edilebilirlik şartı özelinde sınırlı bir değerlendirme yapılacaktır. Bu sınırlamamızın dışında kalan, adil yargılanma hakkının ihlali bakımından hakem heyetlerinin mahkeme niteliğinde olup olmadığı, hakem heyetlerinin mahkemeye başvuru hakkını ihlal edip etmediği, hakem heyetlerinin adil yargılanma hakkıyla bağlı olup olmadığı, tahkime başvurunun veya tahkim anlaşması akdedilmesinin adil yargılanma hakkından feragat anlamına gelip gelmediği, hakem heyetlerinin adil yargılanma hakkının temel güvencelerini sağlayıp sağlamadığı ayrıca incelenmesi gereken hususlardır.

II. Adil Yargılanma Hakkına İlişkin Genel İlkeler

Adil yargılanma hakkı, yargılamanın hakkaniyete uygun, adil bir şekilde yürütülmesi ve böylelikle bireylerin temel haklarının korunmasını amaçlayan temel bir haktır¹. Hakkın temel amacı, yargılama usullerinin belirlenmesinde etkin bir rol oynayarak yargılama sonucunda adil bir karar verilmesini güvence altına almaktır². Hakkın temeli ise insan onuru, hukuk devleti ilkesi ve demokratik bir topluma dayanmaktadır³.

Adil yargılanma hakkının öngördüğü koruma, ülkelerin anayasalarında açık olarak öngörülerek veya anayasa mahkemesi içtihatlarıyla yeni ilke ve hakların tanınması yoluyla sağlanmaktadır⁴. Hukukunda, 2001 yılında yapılan anayasa değişikliği⁵ sonrası T.C. Anayasası'nın 36. maddesinde adil yargılanma hakkının düzenlenmesiyle adil yargılanma hakkının öngördüğü koruma anayasal düzeyde açıkça koruma altına alınmıştır⁶. Bu değişiklikten önce ise adil yargılanma hakkının öngördüğü koruma, hakkın içerdiği birçok ilke ve hakkın T.C. Anayasası'nın çeşitli maddelerinde yer alması yoluyla sağlanmaktaydı⁷.

- 1 Nuala Mole and Catharina Harby, *The Right to A Fair Trial: A Guide to the implementation of Article 6 of The European Convention on Human Rights*, Human Rights Handbooks, No:3, (Concil of Europe Publishing, Strasbourg, 2006) 6 < <https://rm.coe.int/168007ff49> > Erişim Tarihi 27.07.2023; Mark W. Janis, Richard S. Kay and Anthony W. Bradley, *European Human Rights Law: Text and Materials* (3rd edn, Oxford University Press, Oxford, 2008) 718-719; Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku* (2nd edn, Seçkin, Ankara 2009) 250; Robin C.A. White and Clare Ovey, *Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights* (5th edn, Oxford University Press, Oxford, 2010) 242; Gülnur Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı* (Adalet Yayınevi, Ankara, 2011) 33; Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı* (Tıpkı Dördüncü Baskı, Beta, İstanbul, 2013) 4.
- 2 Sibel İnceoğlu, Adil Yargılanma in Sibel İnceoğlu (ed), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (3. Baskı, Beta, İstanbul, 2013) 209.
- 3 Şeref Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü and Abdurrahman Saygılı, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, (12. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019) 262; İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı (n 1) 4; İsmail Demircioğlu, *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri* (Yetkin Yayınları, Ankara, 2007) 47; Erdoğan (n 1) 28; Ayşe İpek Sarıöz Büyükalp, *AİHS ve AİHM Kararlarının da İncelenmesi Suretiyle Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Özel Hukuku Üzerindeki Etkisi* (On İki Levha, 2018) 16.
- 4 Janis MW, Kay RS and Bradley AW (n 1) 719; Cristoph Grabenwarter, *European Convention on Human Rights: Commentary* (C.H. Beck-Hart-Nomos-Helbing Lichtenhahn Verlag, München, 2014) 100.
- 5 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun m.14, Kanun Numarası; 4709, Kabul Tarihi: 03.10.2001, RG. T. 17.10.2001/24556.
- 6 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m.36: "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."
- 7 Mustafa Erdoğan, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku* (3rd edn, Orion Kitabevi, Ankara, 2012) 238-239.

Çalışmamızda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılacak bireysel başvuru ele alınacak olması sebebiyle incelememizde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (“AİHS”) temel alınacaktır. Bunun yanında, 2004 yılında Anayasa değişikliği ile de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 90. maddesi 5. fıkrasına eklenen “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*” cümlesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türk kanunları karşısında öncelikli hale gelmesi sebebiyle de AİHS hükümlerinin öncelikle incelenmesinde bir mahzur bulunmamaktadır⁸.

Adil yargılanmanın herkesçe kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Çalışmamızda esas alınan AİHS'in 6. maddesinde de bir tanımdan ziyade doğrudan hakkın unsurları ele alınmıştır. Söz konusu madde metni şu şekildedir: “*Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir...*”⁹.

Madde hükmünde adil yargılanma hakkının unsurları olarak tarafsız ve bağımsız yasayla kurulmuş mahkeme önünde hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, aleni yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma hakkı öngörülmesine rağmen adil yargılanma hakkının kapsamı içinde ele alınan hak ve ilkelere, sayılanlarla sınırlı değildir¹⁰. Hâlihazırda, AİHS m. 6 kapsamı içinde ele alınan birçok hak ve ilke, AİHM'in AİHS m. 6'nın metnini geniş yorumlamasıyla maddenin kapsamı içerisine dâhil edilmiştir¹¹. Mahkemenin ilgili metni geniş yorumlama nedeni, adil yargılanma hakkının Sözleşmede tanınan hakların korunmasında, demokratik bir yönetim anlayışının sürdürülebilmesinde ve adaletin hakkaniyete uygun olarak yerine

8 Sibel İnceoğlu, ‘Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi’, in Sibel İnceoğlu (ed), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (3. Baskı, Beta, İstanbul, 2013) 8; M. Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye* (Adalet Yayınevi, Ankara, 2009) 92.

9 Madde metninin çevirisinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin resmî sitesinde yer alan Sözleşmenin Türkçe çevirisi esas alınmıştır. İlgili çeviri için bkz. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2022). Yukarıda aktarılan AİHS m. 6'nın ilgili kısmının orijinal dili olan İngilizce dilindeki metni ise şu şekildedir: “*In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. ...*” Bkz. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2022).

10 İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı* (n 1) 4; Erdoğan (n 1) 30.

11 Feyyaz Göleklü, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılanma’ (Ocak-Haziran 1994) 49(1-2) AÜSBF Dergisi (İlhan Öztrak’a Armağan) 199, 200; Yasemin Özdek, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye* (TODAİE Yayınları, 2004), 197-198; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı* (n 1) 4; İlyas Doğan and M. Balkan Demirdal, ‘Adil Yargılanma Hakkı’ in İlyas Doğan (ed), *İnsan Hakları Hukuku* (2nd edn, Astana Yayınları, Ankara, 2015) 549; Sarıöz Büyükalp (n 3) 32.

getirilmesinde önemli bir rol üstlenmesidir¹². Hâlihazırda, adil yargılanma hakkının öngördüğü güvencelerden olan mahkemeye başvurma hakkı, mahkeme önünde hak arama özgürlüğü, hukuki dinlenilme hakkı, karar hakkı, hükmün icrası hakkı, silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleri, adaletin inkârının önlenmesi, yargılamada yüz yüzelik (doğrudanlık ilkesi), avukat ile temsil hakkı, tercümandan yararlanma hakkı, gerekçeli karar hakkı, delillere ilişkin diğer kurallar AİHM içtihatları sonrası madde kapsamı içinde değerlendirilmeye başlanmıştır¹³.

Adil yargılanma hakkı, bir yargılama için temel hak niteliğinde olmasına karşın AİHS m. 6'nın kapsamı konu yönünden medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar ile ceza alanında kendisine yöneltilen suçlamaları konu edinen yargılamalarla sınırlandırılmıştır. Söz konusu sınırlamada esas alınan kavramlar Mahkemece "otonom kavramlar" doktrini ile yorumlanmakta ve bu yaklaşım neticesinde de medeni hak ve yükümlülük kavramı ile suç isnadı kavramı geniş şekilde yorumlanarak idari yargı ve disiplin yargısına konu edilen pek çok uyuşmazlık, maddenin kapsamı içinde ele alınabilmektedir¹⁴.

İnceleme konumuz tahkim yargılamalarının temelde tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebildikleri uyuşmazlıkları konu edinmeleri sebebiyle tahkim yargılamasına konu uyuşmazlıklar medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlık kapsamında ele alınacaktır. Medeni hak ve yükümlülükleri konu edinen yargılamalar, yalnızca AİHS'in 6. maddesinin 1. fıkrasında öngörülen mahkemeye başvurma hakkı, tarafsız ve bağımsız yasayla kurulmuş mahkeme önünde hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, aleni yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma hakkının korumasından yararlanabilmektedir. Bu sebeple, çalışmamızda temel olarak bu haklar özelinde bir değerlendirme yapılacaktır. Belirtmek gerekir ki, çalışmamızda Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarında gerçekleşen adil yargılanma hakkı ihlali iddiasına ilişkin olarak AİHM'e yapılabilecek bireysel başvurular incelenecektir. Bu kapsamda, tahkim yargılamalarında AİHS m. 6/1'de öngörülen güvenceleri sağlayıp sağlamadığı incelememizin kapsamı dışında kalmaktadır.

12 Golder v. UK, 4451/70, 1 EHRR 524, 21.02.1975, para. 25; De Cubber v. Belgium, 26 October 1984, Series A no. 86, 16; Gölcüklü (n 11) 200; Gözübüyük, Gölcüklü and Saygılı (n 3) 262; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı* (n 1) 4-5; David Harris, Michael O'Boyle, Ed Bates and Carla Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Harris, O'Boyle & Warbrick* (Güncelleştirilmiş Dördüncü Bası, Çevirenler: Mehveş Bingöllü Kılıcı - Ulaş Karan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2021) 354; Adem Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku)* (Adalet Yayınevi, Ankara, 2007) 29; Erdoğan (n 1) 30; Sezin Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma* (Seçkin, Ankara, 2014) 72-73; Sarıöz Büyükalp (n 3) 31.

13 Gözübüyük, Gölcüklü and Saygılı (n 3) 263; Özdek (n 11) 198; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı* (n 1) 5, 152; Kaşıkara (n 8) 98; Çelik (n 12) 83; Erdoğan (n 1) 31; Aktepe Artık 'Adil Yargılanma' (n 12) 73-74; Sarıöz Büyükalp (n 3) 33-34, 144.

14 Gözübüyük, Gölcüklü and Saygılı (n 3) 262; Özdek (n 11) 198-201; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı* (n 1) 12; Doğan and Demirdal (n 11) 547. Otonom kavramlar, AİHM kararlarında AİHS hükümlerinin özerk yorum kapsamında yorumlaması sonucunda ortaya çıkmıştır. AİHM, taraf devletlerin iç hukuklarındaki kavramların tanımlarıyla kendisini bağlı görmeyerek özerk yorum doğrultusunda AİHS maddelerini ve kavramlarını taraf devletlerin mevzuatından ve uygulamalarından bağımsız yorumlamaktadır. AİHM bu yaklaşımıyla Avrupa Konseyi üyesi ülkeler arasında Avrupa standardını oluşturmayı ve ortak bir koruma anlayışını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Otonom kavramlar doktrini (özerk kavramlar, özerk yorum) hakkında detaylı bilgi için bkz. Gözübüyük, Gölcüklü and Saygılı (n 3) 153-155; Harris, O'Boyle, Bates and Buckley (n 12) 19-22; Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku* (3rd edn, Ekin, Bursa, September 2020) 527; Abdurrahman Eren, 'Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri' (2016) 33 Anayasa Yargısı, 231, 263-270; Yunus Emre Gül, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarında Yararlandığı Klasik ve Özgün Yorum Yöntemleri', (2018) 18(36) Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi 215-237.

Adil yargılanma hakkı temel bir hak olmasına rağmen bu haktan feragat mümkündür. Geçerli bir feragatten söz edebilmek için ise feragatin şüpheye yer bırakmayacak şekilde açık olması ve feragat edilen hakkın/güvencenin önemiyle orantılı asgari güvencelerin sağlanmış olması gerekmektedir¹⁵.

III. Tahkim Yargılamalarında Meydana Gelen Adil Yargılanma Hakkı İhlali İddialarıyla Türkiye'ye Karşı Yapılabilecek Bireysel Başvurular

Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarında adil yargılanma hakkıyla bağlı olup olunmadığı ve bağlı olunması halinde hakem heyetlerinin adil yargılanma hakkının temel güvencelerini sağlayıp sağlamadığının değerlendirilebilmesi için öncelikle söz konusu yargılamalarda meydana gelen adil yargılanma hakkı ihlali iddialarına ilişkin olarak AİHM'e bireysel başvuru yapıp yapılamayacağına ele alınması gerekmektedir. Çünkü, anılan ihlallere istinaden AİHM'e bireysel başvuru yapılamayacağı sonucuna varılması halinde hakem heyetlerinin AİHS m. 6 ile bağlı olup olmadığının ve bağlı olması durumunda, ilgili güvenceleri sağlayıp sağlamadığının incelenmesi AİHM'e yapılacak başvurular açısından pratikte bir yarar sağlamayacaktır. Bu sonuca varılacak olsa dahi, bu sonuç yalnızca AİHM'e yapılan başvurular özelinde sonuç doğuracaktır ve hakem heyetlerinin adil yargılanma hakkıyla veya bu kapsamda ele alınan haklara ve düzenlemelere bağlılığı ise ilgili ülkenin iç hukuku ve taraf olduğu uluslararası sözleşmeler uyarınca değerlendirilecektir¹⁶. Bu sebeple, çalışmamız hangi durumlarda Türkiye'de yürütülen tahkim yargılamalarına istinaden adil yargılanma hakkı ihlali iddiasına ilişkin olarak AİHM'e bireysel başvuru yapılabileceğini incelemektedir ve Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarında hakem heyetlerinin adil yargılanma hakkıyla bağlı olup olmadıkları ve bağlı olmaları halinde hakem heyetlerinin adil yargılanma hakkının temel güvencelerini sağlayıp sağlamadığına ilişkin değerlendirmeler çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuştur¹⁷.

15 Hermi v. Italy [GC], App no 18114/02 (18 September 2006) para. 73; Harris, O'Boyle, Bates and Buckley (n 12) 355.

16 Sébastien Besson, 'Arbitration and Human Rights', (2006) 24(3) ASA Bulletin, 395, 402.

17 Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarında hakem heyetlerinin adil yargılanma hakkıyla olup olmadıklarına ilişkin kapsamlı değerlendirmeler için bkz. Cemal Şanlı, Emre Esen and İnci Ataman-Figanmeşe, *Milletlerarası Özel Hukuk* (10th edn, Beta 2023) 866 vd.; Didem Kayalı, *Milletlerarası Ticari Tahkimde Hakemlerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı* (1. baskı, Seçkin Yayıncılık 2015) s. 27 vd.; Ferda Nur Güvenalp, *Milletlerarası Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının İhlali* (On İki Levha İstanbul 2018) 10 vd.; Aktepe Artık 'Adil Yargılanma' (n 12) 68-69; Saröz Büyükalp (n 3) 140; Massimo M. Benedettelli, 'Human Rights As a Litigation Tool in International Arbitration: Reflecting on the ECHR Experience' (2015) 31(4) Arbitration International, 631, 643-651; Işıl Özkan, 'Adil Yargılanma Hakkının Uluslararası Özel Hukuka Etkisi' 2017, 19 (Özel Sayı), Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref Ertaş'a Armağan, 1767, 1813-1827; Hatice Özdemir Kocasakal, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Pechstein Kararı Çerçevesinde CAS'ın Tarafsızlığı ve Bağımsızlığı' (2020) 40 MHB 79, 85 vd.; Toms Krümiņš, Arbitration and Human Rights, Approaches to Excluding the Annulment of Arbitral Awards and Their Compatibility with the ECHR (Springer 2020), 38-63; Belkis Vural Çelenk, 'Tahkimde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme' Nuran Okuyucu (ed), Uluslararası Necmettin Erbakan Hukuk Kongresi 10-12 Nisan 2021 Bildiri Tam Metin Kitabı (Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2021), 495-504; Süheyla Balkar, 'AİHM Kararları Işığında AİHS m. 6 ve Tahkim' (Temmuz-Ağustos 2022) 17(209) Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 683-722; Furkan Şahin, 'Milletlerarası Ticari Tahkimin Adil Yargılanma Hakkının Unsurları Bakımından Değerlendirilmesi' (Nisan 2023) 14/54 TAAD 369, 374 vd.

Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarında adil yargılanma hakkının ihlali iddialarıyla AİHM'e bireysel başvuru yapılıp yapılamayacağı, AİHS m. 34 ve 35'de sayılan kabul edilebilirlik koşulları (*conditions of admissibility*) özelinde incelenmesi gerekmektedir. Söz konusu koşullar, usule ilişkin, mahkemenin yargı yetkisine ilişkin ve esasa ilişkin kabul edilebilirlik koşulları olarak üç başlık altında incelenmektedir.

Usule ilişkin koşullar; iç hukuk yollarının tüketilmiş olması, dört ay içinde başvuru yapılması, başvurunun anonim olmaması, başvurunun daha önce incelenmiş bir başvuru ile aynı olmaması, başvurunu diğer bir uluslararası soruşturma veya çözüm merciine sunulmuş bir başvuru ile aynı olmaması, başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olmamasıdır. Mahkemenin yargı yetkisine ilişkin koşullar; mahkemenin kişi, yer, zaman ve konu bakımından yargı yetkisidir. Esasa ilişkin koşullar ise başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olmaması ve başvurucunun önemli bir zarar görmüş olmasıdır.

Tahkim yargılamaları özelinde yukarıda sayılan koşullardan yalnızca AİHM'in kişi ve yer yönünden yargı yetkisinin ele alınması yeterli olacaktır. Diğer sayılan koşullar, devlet mahkemeleri önünde gerçekleşen hak ihlallerine ilişkin yapılan başvurulardan herhangi bir farklılık arz etmemektedir ve her birinin somut başvuru özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. AİHM'in kişi ve yer yönünden yetkisi şartlarını tahkim yargılamaları özelinde farklı kılan hususlar bulunması sebebiyle bu çalışmada ele alınacaklardır.

A. AİHM'in Kişi Bakımından Yargı Yetkisini Haiz Olması

Mahkemenin kişi bakımından yargı yetkisi incelenirken, başvurucunun ve aleyhine başvuru yapılan tarafın AİHS' in aradığı vasıfları ve şartları taşıması aranmaktadır. Bu kapsamda, başvurucunun; gerçek kişi, tüzel kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grubu olması gerekmektedir (*AİHS m. 34*). Bu doğrultuda, kamu gücünü kullanan kamu tüzel kişilerinin AİHM'e bireysel başvuru yapma hakları bulunmamaktadır. Kamu gücü kullanan tüzel kişilerin özel hukuk tüzel kişiliğini haiz işletmelerinin ve ticari işletmelerinin başvuru olması mümkündür. İkinci olarak ise başvurucunun, Sözleşme veya Protokollerinde tanınan haklarının âkit ülke tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olması aranmaktadır¹⁸.

Aleyhine başvuru yapılan taraf ise AİHS'e taraf veya AİHS'in ilgili Protokolünü onaylamış bir devlet olmalıdır ve başvuru konusu hak ihlalinin ilgili devlete isnat edilebilir olması gerekmektedir¹⁹. Hak ihlalinin ilgili devlete isnat edilebilmesi için

18 Besson (n 16) 395-396; Gözler (n 14) 506.

19 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren 11 Nolu Protokol öncesi dönemde, ek bir şart olarak âkit devletin kendisine karşı bireysel başvuru yapılabileceğini kabul etmiş olması aranıyordu.

ihlale yol açan eylem veya işlem aleyhine başvuru yapılan devletin kamu otoriteleri, resmi görevlileri tarafından yapılmış olmalıdır²⁰. Söz konusu eylem ve işlemlerin aleyhine başvuru yapılan devletin ulusal sınırları içinde gerçekleşmiş olup olmaması ise önem arz etmemektedir. Bunun yanında, her ne kadar ihlale yol açan eylem veya işlem aleyhine başvuru yapılan devletin kamu otoriteleri, resmi görevlilerince yapılmamış olsa bile devletin söz konusu eylem ve işlemler hakkında özel hukuk kişilerini yetkilendirmiş olması halinde insan hakları hukukunun yatay etkisi doğrultusunda bu tür eylem ve işlemlerin ilgili devlete isnat edilebileceği kabul edilmektedir²¹. Zira, âkit devletler kişilerin haklarını ve özgürlüklerini ihlal etmeme (negatif yükümlülükler) yükümlülüğünün yanı sıra kişilerin hak ve özgürlüklerinin üçüncü kişilerce ihlal edilmemesi için gerekli önlemleri almakla da yükümlüdür (pozitif yükümlülükler)²². Âkit devletlerin işbu pozitif yükümlülüklerinin bir sonucu olarak da, AİHS'in yatay etkisi kapsamında âkit devletler özel hukuk kişileri arasındaki ilişkilerde meydana gelen ihlallerden de sorumlu tutulabilmektedir²³.

Tahkim yargılamaları bakımından AİHM'in kişi yönünden yargı yetkisini haiz olması için başvurucu yönünden aranan şartların devlet mahkemelerinin kararlarına

- 20 Tekin Akıllıoğlu, İnsan Hakları (Kavram – Kaynaklar ve Koruma Sistemleri) (3rd edn, Yetkin, 2019) 857; Harris, O'Boyle, Bates and Buckley (n 12) 84; Gözler (n 14) 524.
- 21 Klasik dönemde bir meselenin insan hakları kapsamı içinde ele alınabilmesi için ilişkinin, olayın bir tarafının veya ihlali gerçekleştiren kişinin kamusal yetkileri kullanan kamu makamları olması aranmaktaydı. Gelişen ilişki ağı ve devletlerin özel hukuk ilişkilerine yaklaşımının değişmesi sonrasında insan hakları ihlallerinin kamusal alanların veya kamusal yetkilerin kullandığı işlemlerin sınırları dışında da sıklıkla meydana gelmesiyle anılan anlayış insan hakları müdahalesini yetersiz kılmaktaydı. Bunun üzerine, anılan anlayışın yanında görünüşte sözleşme özgürlüğü kapsamında eşitler arasında gerçekleşen ancak gerçekte taraflar arasındaki gerek pazarlık gücü gerek eldeki güç sebebiyle bir tarafın zayıf taraf olduğu işlemlere insan haklarının uygulanabilmesi için yatay etki teorisi geliştirilmiştir. Bu teori uyarınca temel hakların bireyle devlet arasındaki ilişkilerin yanında özel hukuk kişileri arasındaki yatay ilişkilere de uygulanabileceği kabul edilmektedir. AİHS bağlamında yatay etkinin dayanağı, taraf devletlerin yetki alanı içinde bulunan herkese Sözleşmenin koruması altında olan hak ve özgürlüklerden yararlanma imkânı veren Sözleşmenin 1. maddesi ve etkililik ilkesidir. AİHS'in yatay etkisi ve yatay uygulanması hakkında detaylı bilgi için bkz. Gavin Phillipson, 'The Human Rights Act, 'Horizontal Effect' and the Common Law: A Bang or a Whimper?', (1999) 62(6) *The Modern Law Review*, 824-849; Colm O'Cinnicid, 'Taking Horizontal Effect Seriously: Private Law, Constitutional Rights and the European Convention on Human Rights' (2003), *Hibernian Law Journal*, 77-108; Jean-François Akandji-Kombe, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap, İnsan Hakları El Kitapları, No. 7 (Avrupa Konseyi, 2008) 14-16; Charlotte Lilian Lane, The horizontal effect of international human rights law: Towards a multi-level governance approach. (Groningen, University of Groningen, 2018) 63-103; Oya Boyar, 'Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki', in Sibel İnceoğlu (ed), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme (3rd edn, Beta, İstanbul, 2013) 53-80; Ozan Ergül, 'Temel Hak ve Özgürlüklerin Yatay Etkisi Karşısında Çalışanı Ücreti Gizli Tutmakla Yükümlü Kılmanın Hukukun Temelsizliği Üzerine', Erdal Onar'a Armağan (Cilt-1, Ankara, 2013) 440-468; H. Burak Gemalmaz, 'Spor Hukukunun İnsan Hakları Boyutu' in *T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, Sporda Hak İhlalleri ve Denetim, Çalıştay Raporu, III. Oturum: Karşılaştırmalı Hukukta Spor Tahkimi ve İnsan Hakları Sorunları*, 2 Mart 2018 (Ankara, September 2018) 130, 137 vd; Mehmet Tayyar Karayığit, 'AB Temel Haklar Şartı'nın Yatay Etkisi' İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 12 (2021) 685, 687-692; Süheyla Balkar, 'AİHM Kararları Işığında AİHS m. 6 ve Tahkim' (Temmuz-Ağustos 2022) 17(209) Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi', 683, 694-700.
- 22 Jellinek'in geliştirdiği klasik anlayış kapsamında temel hak ve özgürlükler devletin hak ve özgürlük kullanımına müdahale etmemesi ve saygı göstermesidir. Devlete yüklenen bu yükümlülükler, negatif yükümlülükler olarak adlandırılmaktadır. Pozitif yükümlülükler ise devletin temel hakların garantörü olmasından hareketle kişilerin hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli önlem ve tedbirlerin alınmasıdır. Pozitif yükümlülük, devleti etkin, hareketli, eylemli olmasını gerekli kılarken; negatif yükümlülükler devleti eylemsiz kalmaya zorlamaktadır. Pozitif ve negatif yükümlülük kavramları hakkında detaylı bilgi için bkz. Jean-François Akandji-Kombe, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler', *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap*, İnsan Hakları El Kitapları, No. 7 (Avrupa Konseyi, 2008); Boyar (n 22) 53-80.
- 23 Akandji-Kombe (n 22) 15; Benedettelli (n 17) 640.

karşı yapılan başvurulara benzer olduğu ve herhangi bir farklılık arz etmediği görülmektedir²⁴. Farklılık gösteren husus aleyhine başvuru olan âkit devlet yönünden ortaya çıkmaktadır. Tahkim (özellikle uluslararası tahkim) yargılamalarının ortaya çıkış nedenlerinin başında devlet yargısından ve devletin müdahalesinden uzak, tarafsız ve bağımsız bir yargılamanın temin edilmesi gelmektedir²⁵. Geline aşamada AİHM, hak ihlali sebepli olan olayın âkit devlete isnat edilebilir olmasını aramaktadır. Tahkim yargılamalarının âkit devlet organlarından bağımsız hakemlerce yürütülmesi sebebiyle tahkim yargılamasında meydana gelen hak ihlalleri için doğrudan âkit devletin sorumluluğuna başvurulmamaktadır²⁶. Örneğin, yakın tarihli bir kararda tahkim yargılamalarında gerçekleşen ihlal iddialarına istinaden yapılan başvurudaki hükümet savunmalarında ilk olarak başvurunun bu koşula ilişkin kabul edilebilirlik şartını sağlamadığı itirazı ileri sürülmüştür²⁷. İlk görüşte hükümet bu itirazında haklı olmasına karşın tahkim yargılaması sırasında veya sonrasında devlet mahkemelerinin müdahalesinin söz konusu olması halinde insan haklarının yatay etkisi ilkesi karşısında bu itiraz haklılığını yitirmektedir. Zira söz konusu yatay etki kapsamında âkit devlet mahkemelerinin denetimine veya yardımına başvurulması ve bu başvuru sonucundan tatmin olunmaması tahkim yargılamasında gerçekleşen hak ihlalinin âkit devlete isnat edilebilmesi için yeterli olmaktadır²⁸. Bu kapsamda birçok AİHM kararında âkit devletlerin sorumluluğunu doğuran eylem olarak devlet mahkemelerinin yardım ve denetim esnasında “*tahkim yargılamasının adilliği ve doğruluğuna ilişkin kontrol ve garanti*” sağlanması yükümlülüğünün ihlal edilip edilmediği esas alınmıştır²⁹. AİHM, bu yükümlülük kapsamında âkit devlet mahkemelerinden hakem kararının temel haklara uygunluğunu gözden geçirmesini beklemektedir³⁰. Örneğin, bu konudaki ilk kararlardan olan *R. v. İsviçre* kararında, tahkim yargılamasında meydana gelen ihlallerden taraf devletlerinin sorumlu tutulabilmesi için tarafların yardım veya denetim amacıyla taraf devlet mahkemelerine başvurmaları ve devletlerin bu yardım ve denetim yükümlülüğüne aykırı eylem ve işlemleri olması şartı aranmıştır³¹. Sonuç olarak, AİHM içtihatlarıyla geliştirilen insan hakları hukukunun yatay etkisi prensibine dayanan bu yaklaşımı kapsamında tahkim yargılamalarında gerçekleşen adil yargılanma hakkı ihlallerinin devlet mahkemelerince denetiminden (veya yardımdan) doğan sorumluluğu

24 Balkar (n 17) 693.

25 Cemal Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları* (7th edn, Beta 2019) 320.

26 Juan Carlos Landrove, ‘European Convention of Human Rights’ Impact on Consensual Arbitration. AnE’ tat des Lieux of Strasbourg Case-Law and of a Problematic Swiss Feature’ in SA Besson, M Hottelier and F Werro (eds), *Human Rights at the Center* (Schulthess, Zürich 2006), 73, 91; Kayalı (n 17) 27; Özdemir Kocasakal (n 17) 90; Balkar (n 17) 690, 694.

27 Mutu and Pechstein v. Switzerland, App nos. 40575/10 ve 67474/10 (ECHR 04.02.2019 Final) para. 60.

28 Balkar (n 17) 691. Birçok âkit devlet hukukunda hakem kararına karşı iptal davası açılacağına ilişkin öngörülmesi sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlali karşısında devlet mahkemelerine başvuru aynı zamanda bir diğer kabul edilebilirlik şartı olan iç hukuk yollarının tüketilmesinin bir gereğidir.

29 Jacob BOSS Söhne KG v. Germany (Admissibility), App no. 18479/91, 01.12.1991; Benedettelli (n 17) 649; R. v. Switzerland, App No. 10881/84 (Commission Decision 4 March 1987), 11; Nordström-Janzon and Nordström-Lehtinen v. The Netherlands (Admissibility), App no. 28101/95, 27.11.1996.

30 Landrove (n 26) 92; Krümiş (n 17) 46.

31 R. v. Switzerland, (n 29) 11.

kapsamında âkit devletler aleyhine AİHM'e bireysel başvuru yapılabileceği kabul edilmektedir³².

AİHM'in tahkim yargılamasının âkit devletlere isnat edilebilirliğine dair hâlihazırdaki yaklaşımı yukarıda izah edildiği gibi olmasına karşın söz konusu yaklaşımın bu doğrultuda ilerleyip ilerlemeyeceğinden tereddüt duyulmasına sebep olabilecek kararlara rastlanmaktadır³³. Zira söz konusu kararlarda AİHM yatay etki prensibini dile getirmeksizin tahkim yargılamalarının denetlenmesindeki rolünden kaynaklı olarak ilgili başvuruların âkit devletlere isnat edilebilir olduğuna karar vermiştir³⁴. AİHM'in bu yaklaşımının anılan kararlara özgü olup olmadığı, bir genelleme şeklinde "âkit devletlerin, tahkim yargılamalarından kaynaklanan adil yargılanma hakkı ihlallerinden sorumluluğuna" dair yeni bir anlayışı geliştirmekte olup olmadığı ilerleyen yıllardaki kararları ile teyit edilecektir. Örneğin yakın tarihli *Mutu ve Pechstein v. İsviçre* kararında İsviçre Lozan merkezli Uluslararası Spor Tahkim Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren Spor Tahkim Mahkemesi (CAS) nezdinde görülen tahkim yargılamalarının İsviçre'ye isnat edilebilir olduğuna yani bu yargılamalarda gerçekleşen hak ihlallerine istinaden İsviçre'ye karşı AİHM'e başvurulabileceğine karar verilmiştir³⁵.

AİHM, yatay etki kapsamında âkit devletlerin tahkim yargılamalarında gerçekleşen ihlallerden sorumluluğunu çeşitli kriterlere dayandırmaktadır. Örneğin; CAS tahkim yargılamalarının İsviçre'ye isnat edilebilir olduğuna ilişkin kararında CAS'ın İsviçre hukukuna bağlı olarak uyumsuzlukları çözüme kavuşturması tahkim yerinin İsviçre'nin Lozan şehri olması sebebiyle yargılama yetkisini İsviçre hukukunun tanıdığı müsahadan (yetkiden) almasına, verdiği kararların İsviçre hukukunda milli hakem kararı niteliğinde olmasına ve bu sebeple CAS kararının iptali için İsviçre Federal Mahkemesi'ne başvuru yapılabilmesine dayanmıştır³⁶. Mahkeme, CAS yargılamalarını aynı zamanda bir tahkim yargılaması niteliğinde kabul ederek tahkim yargılamalarının, tahkim yeri olan devlet mahkemeleri tarafından denetlenmesi ve bu denetim sonucunda verilen kararların ilgili ülke sınırları içinde geçerlilik kazanması sebebiyle hakem heyetlerinin fiillerinin ve ihmallerinin CAS'ın tahkim yeri olan İsviçre'nin

32 Aleksandar Jakšić, 'Procedural Guarantees of Human Rights in Arbitration Proceedings' (2007) 24(2) Journal of International Arbitration, 159, 162; Besson (n 16) 399; Benedettelli (n 17) 642; Kayalı (n 17) 27-29; Özdemir Kocasakal (n 17) 90; Krüminş (n 17) 17, 37, 46. Aksi yöndeki görüş için bkz. Charless Jarrosson, 'L'arbitrage et la Convention européenne des droits de l'homme' (1989) 4, *Revue de l'Arbitrage* 4, 573, 576-769 (Aktaran Krüminş (n 17) 39).

33 Gemalmaz, AİHM'in bu yaklaşımını şaşırtıcı bulmaktadır. Bkz. H. Burak Gemalmaz, 'Applicability of Human Rights Standards in Turkish Football Arbitration; The Contribution of the European Court of Human Rights' (2019)19 *The International Sports Law Journal*, 38, 48 dn 63 (Applicability).

34 *Mutu and Pechstein v. Switzerland* (2019) (n 27) para. 67.

35 *Mutu and Pechstein v. Switzerland* (2019) (n 27) para. 67; Özdemir Kocasakal (n 17) 91.

36 Ulrich Haas, 'Role and Application of Article 6 of the European Convention on Human Rights in CAS Procedures' (2012)3, *International Sports Law Review*, 43, 45-47; Frederique Faut, 'The Prohibition of Political Statements by Athletes and Its Consistency With Article 10 of the European Convention on Human Rights: Speech Is Silver, Silence is Gold?' (2014)14, *International Sports Law Journal*, 253, 257-262; Gemalmaz 'Spor Hukuku' (n 21) 139.

sorumluluğunu doğuracağı sonucuna varmıştır³⁷. AİHM, bu anlayışını *Beg S.p.a. v. İtalya* kararında sürdürmüş ve Roma Ticaret Odası Tahkim Divanı (Arbitration Chamber of the Rome Chamber of Commerce) nezdinde yürütülen tahkim yargılaması neticesinde verilen kararın Roma Bölge Mahkemesince icra edilebilir olduğunun ilan edilmesi, ilgili hakem kararının iptali talebinin Roma İstinaf Mahkemesince incelenerek reddedilmesi ve son olarak bu karara karşı yapılan itirazın Temyiz Mahkemesi tarafından reddedilmesini İtalya'nın sorumluluğunu doğurması için yeterli görülmüştür³⁸. Sonuç olarak da Roma Ticaret Odası Tahkim Divanının eylem ve ihmallerini konu edinen bireysel başvurunun İtalya bakımından AİHM'in kişi yönünden yargı yetkisini sağladığı sonucuna varılmıştır³⁹.

AİHM'in geliştirdiği bu anlayış kapsamında Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarının Türkiye'ye isnat edilebilirliği incelenmelidir. Türkiye'de tahkim yargılamaları Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)⁴⁰ ve Milletlerarası Tahkim Kanunu (MTK)⁴¹ olmak üzere iki farklı kanun hükümlerine tabi olarak yürütülmektedir. Çözümü için tahkime başvurulabilecek uyuşmazlık türleri yine bu kanunlarda (MTK m. 1/4, HMK m. 408) düzenlenmektedir. Tahkim yargılaması neticesinde verilen hakem karara karşı Bölge Adliye Mahkemelerinde iptal davası açılabilen ve bu dava sonrası kesinleşen hakem kararı ilam niteliğine kavuşmakta ve taraflar için kesin hüküm etkisi doğurmaktadır. Her iki kanuna tabi olarak yürütülen tahkim yargılamaları neticesinde verilen kararlar milli hakem kararı olarak nitelendirilmektedir⁴². Netice olarak, Türk hakem kararlarının AİHM'in CAS kararlarında esas aldığı kriterleri sağlaması sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarında meydana gelen adil yargılanma hakkı ihlallerinin Türkiye'ye isnat edilmesi mümkündür. Örneğin *Kolgu v. Türkiye* kararında ihtiyari tahkim yargılaması niteliğinde olan ve sporcu sözleşmesinden doğan alacağa ilişkin uyuşmazlık hakkında TFF Yönetim Kurulu ve itiraz üzerine de TFF Tahkim Kurulunca yapılan yargılamada adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla Türkiye'ye karşı yapılan bireysel başvuru esastan değerlendirilmiştir⁴³. Anılan başvuruya konu uyuşmazlıkta, profesyonel futbolcu Önder Deniz Kolgu, 04.06.2003 tarihinde Vestel Manisaspor Futbol Kulübü ile "Protokol" adına iki sezonluk

37 Mutu and Pechstein v. Switzerland (2019) (n 27) para. 66-67; Gemalmaz 'Applicability' (n 33) 48.

38 *Beg S.p.a. v. Italy*, App. No 5312/11 (ECHR 20 May 2021) para. 63-65. Karar hakkında detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Gordon Nardell, 'The ECtHR Judgment in *BEG SpA v Italy*: A Human Right to a Conflict-Free Arbitrator? Part I', *Kluwer Arbitration Blog*, 29 July 2021; Gordon Nardell, 'The ECtHR Judgment in *BEG SpA v Italy*: A Human Right to a Conflict-Free Arbitrator? Part II', *Kluwer Arbitration Blog*, 29 July 2021; Francesco Seatzu, Paolo Vargiu, 'Three Views of a Secret: Missed Opportunities in the echr's Recent Case-Law on International Commercial Arbitration' (2021) 1 *The Italian Review of International and Comparative Law* 203-223; Dalia Višinskytė, Jelena Čuveljak and Remigijus Jokubauskas, 'The Duty Of Disclosure As A Basis For Fair Investment Arbitration Proceedings' (2022) 8(2) *International Comparative Jurisprudence* 129-137.

39 *Beg S.p.a. v. Italy* (2021) (n 38) para. 66.

40 Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Kanun Numarası: 6100, Kabul Tarihi: 12.01.2011, RG: 04.02.2011/27836.

41 Milletlerarası Tahkim Kanunu, Kanun Numarası: 4686, Kabul Tarihi: 21.06.2001, RG: 05.07.2001/24453.

42 Ergin Nomer, *Devletler Hususi Hukuku* (22nd edn, Beta 2017) 583.

43 *Kolgu v. Turkey*, App no.2935/07 (ECHR 23.08.2013).

profesyonel futbolcu sözleşmesi imzalamıştır. Kolgu, kulübün kendisine kestiği para cezasını iptal etmemesi ve vadesi gelen ücretlerin ödenmemesi sebebiyle 08.06.2004 tarihinde Protokolü feshetmiştir. Protokoldeki yetkilendirme uyarınca da para cezasının iptali, sözleşmesinin yasal feshinin tescilini, Kulübün Protokolden doğan vadesi gelen tutarları ve tazminat ödemesi talebiyle önce TFF Yönetim Kurulu'na başvurmuştur. Yönetim Kurulunun taleplerinin tamamını kabul etmemesi üzerine TFF Yönetim Kurulu'nun kararına karşı TFF Tahkim Kuruluna itiraz etmiştir. Kolgu'nun itirazları üzerine dosya birçok kez Yönetim Kuruluna gönderilmiş ve sonrasında itiraz üzerine Tahkim Kurulunca incelenmiştir. Tahkim Kurulu, son incelemesini gizli duruşma yaparak gerçekleştirmiş ve nihai kararını vermiştir. Kolgu, TFF Tahkim Kurulu kararına karşı duruşmanın aleni yapılması talebinin reddedilmesi ve tanığının dinlenmemesi sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e başvuru yapmıştır. AİHM ise uyuşmazlığın çözümünde genel mahkemelere başvuru yolu açık olmasına rağmen başvuranın, Tahkim Kurulu önünde dava açmayı seçmiş olması sebebiyle başvurduğu yolun sunduğu sistemi kabul ettiğinin kabul edilmesi gerektiği ve ayrıca uyuşmazlığın teknik konulara ilişkin olduğunu ifade ederek aleni yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir⁴⁴.

Tahkim yargılamalarıyla bağlantılı olarak AİHM'in kişi yönünden yargı yetkisini doğuracak ikinci ihtimal, hakem kararının tanınması veya tenfizi davalarında meydana gelen adil yargılanma hakkı ihlalleridir. Yabancı hakem kararlarının tanınması veya tenfizi davası, doğrudan Türk mahkemelerince yürütülmesi sebebiyle bu davalarda meydana gelen hak ihlalleri doğrudan Türkiye'nin sorumluluğunu doğuracaktır. Bu davalar bakımından insan haklarının yatay etkisi teorisine başvurulmasına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Tanıma ve tenfiz davalarında, davalı taraf tahkim yargılaması esnasında veya hakem kararına karşı başvuru yollarında (iptal davası gibi) meydana gelen adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürerek kararın tenfizine engel olmak isteyebilir. Tenfiz mahkemesi söz konusu iddiaları tenfiz şartlarıyla sınırlı olarak özel bir yargılama usulünde inceleyeceği için mahkemenin bu incelemesi, ihlalin meydana geldiği ülkenin denetimi ve yardımından ayrı tutulmalıdır. Zira tenfiz mahkemesinin incelemesi neticesinde verilecek karar, tenfiz ülkesinde hüküm ve sonuç doğuracaktır. Bu doğrultuda, tenfiz mahkemesinin yapacağı inceleme kendi ülkesinde hüküm doğuracak kararın kendi yargılama usulüne uygun olarak adil yargılanma hakkına uygunluğunu teyit etmeye yöneliktir. AİHM, bu anlayışı *Pellegrini v. İtalya* kararındaki değerlendirmesinde açık olarak ifade etmiştir. AİHM, anılan kararda tenfiz mahkemesinin sorumluluğunu değerlendirirken tenfiz mahkemesi olan İtalyan mahkemelerinin tanımaya konu kararın alındığı Vatikan mahkemeleri önündeki yargılamaların AİHS'in 6. maddesine uygun olup olmadığını inceleyip incelemediğini değil, tanıma kararından önce İtalyan mahkemelerinin ilgili Vatikan mahkemesi

44 Kolgu v. Türkiye (2013) (n 43) para. 44-46.

kararının 6. maddenin güvencelerini yerine getirdiği konusunda usulüne uygun olarak değerlendirme yapıp yapmadıklarını esas almıştır⁴⁵. Özetle, tenfiz mahkemesinin sorumluluğu bakımından esas alınan husus, hakem kararının alındığı yargılama değil, tenfiz mahkemesinin tenfiz şartlarına uygunluk yönünden yaptığı yargılama faaliyetidir⁴⁶. Bu kapsamda, hakem kararının tenfizine karar verecek olan Türk mahkemelerinin tenfizi talep edilen kararın adil yargılanma hakkının güvencelerini sağlayıp sağlamadığına ilişkin değerlendirmeleri ve kararı, doğrudan Türkiye'ye isnat edilebilecektir. Örneğin *Jacob BOSS Söhne KG v. Almanya* kararında ICC hakem kararının Almanya'da tenfizi için açılan davada davalının tahkim yargılamasında iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi sebebiyle tenfiz şartlarının sağlanmadığı itirazına rağmen tenfiz kararı verilmesi sebebiyle AİHM'e adil yargılanma hakkının ihlaline istinaden tenfiz ülkesine karşı bireysel başvuru yapılabileceğine karar verilmiştir⁴⁷.

B. AİHM'in Yer Bakımından Yargı Yetkisini Haiz Olması

AİHM'in yer bakımından yargı yetkisine sahip olması için başvuru konusu hak ihlalinin aleyhine başvuru yapılan âkit devletin yetki alanında veya bu devletin toprakları üzerinde gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Tahkim yargılamaları yönünden bu şartın sağlanabilmesi için tahkim yargılamalarının hangi ülkenin yargı yetkisi içinde ele alınması gerektiği belirlenmelidir. Tahkim yargılamasının doğrudan o ülkede yürütülerek karar alınması veya yabancı hakem kararının tanınması ve tenfizi neticesinde bir ülkenin yargı yetkisi içinde hüküm ve sonuç doğurması sebebiyle söz konusu şart, bu iki ihtimal özelinde değerlendirilecektir.

Tahkim yargılamaları klasik mahkeme yapılanması dışında âkit ülke mahkemelerinin müsaadesi ile ortaya çıkmıştır⁴⁸. Bu doğrultuda, tahkime yargılama yetkisini ve tarafları bağlayıcı karar verme gücünü veren devletlerin kanuni düzenlemeleridir. Bu sebeple, bir tahkim yargılamasının hangi ülkenin yargı yetkisi içinde olduğunun tespitinde ilgili tahkim yargılamasına yargılama yetkisi veren, verdiği kararın hukuki zeminde hüküm ve sonuç doğurmasına imkân tanıyan yasal düzenlemelerin ait olduğu devletin esas alınması

45 Pellegrini v. Italy, Appl. No. 30882/96 (20.01.2001), para. 40. Anılan kararda Vatikan Mahkemesince verilen evliliğin feshi kararının İtalyan Mahkemesinde tanınması talep edilmiştir. Davalı ise Vatikan Mahkemesince yürütülen yargılamada mahkemenin sorgulaması öncesinde dava hakkında bilgilendirilmediği, avukat yardımından yararlanma imkânı tanınmadığı, dava dosyasının kopyasını talep etme hakkından haberdar edilmediği ve sonuç olarak savunma haklarından önemli ölçüde mahrum kaldığını ileri sürerek tanıma talebinin reddini talep etmiştir. İtalyan mahkemesi ise söz konusu iddialara karşın tanıma kararı vermiştir. AİHM ise ileri sürülen iddiaların adil yargılanma hakkının ihlal ettiğine karar vermiştir. Bkz. Pellegrini v. Italy (2001) (n 45) para. 33-48. Aynı anlayışın benimsenmekte olduğunu gösterir sonraki tarihli AİHM kararları için bkz. Saccoccia v. Austria (dec.), Appl. no. 69917/01, (5 July 2007) para. 64; Avotiņš v. Latvia ([GC], Appl. No: 17502/07, (23 May 2016) para. 98; Dolenc v. Slovenia, Appl. No: 20256/20 (20.10.2022) para. 60.

46 İpek Sariöz Büyükalp, 'Adil Yargılanma Hakkının Türk Tanıma ve Tenfiz Hukukuna Etkileri', in Zeynep Derya Tarman (ed) *Genç Milletlerarası Özel Hukukçular Konferansı II*, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuka Genç Yaklaşımlar Konferansı Serisi No: 8 (2018 Temmuz, İstanbul) 123, 129 (Tanıma ve Tenfiz); Hatice Selin Pürselim, Can Yöney, 'Türk Hukukunda Gereksiz Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi' (2022) 42(1) PPIL, 357, 367-368.

47 *Jacob BOSS Söhne KG v. Germany (Admissibility)* (n 29).

48 Şanlı, Esen and Ataman-Figanmeşe (n 17) 781-782; Sibel Özel, Mustafa Erkan, Hatice Selin Pürselim and Hüseyin Akif Karaca, *Milletlerarası Özel Hukuk* (2nd edn, On İki Levha 2023) 783-784; Şanlı (n 25) 324.

gerektiği kanaatindeyiz. Zira hakem kararı ilgili ülkenin devlet mahkemesi kararı gibi hüküm ve sonuçlarını öncelikle o ülkede doğurmaktadır⁴⁹. Zira âkit devlet bu ihtimalde, yasal düzenlemeleri ile tahkim yargılamalarının gerçekleşmesine müsaade ederek, tahkim yargılamalarına devlet mahkemeleri aracılığıyla yardım ve müdahale ederek, yargılama sonucu verilen kararı iptal davası (veya başkaca yollarla) ile denetleyerek ve en sonunda hakem kararlarının hukuki zeminde devlet mahkemesi kararları gibi hüküm ve sonuç doğurmasına imkân sağlayarak tahkim yargılamalarında önemli rol oynamaktadır⁵⁰. Bu kapsamda, birçok ülke kendi ülke kanunlarınca yürütülecek tahkim yargılamalarının tespitinde tahkim yerinin o ülkede olmasını arıyor olması sebebiyle, bu hususta tahkim yerinin doğrudan esas alınabileceği kanaatindeyiz⁵¹. Fakat, MTK m.1/2, kanunun uygulama alanını tahkim yeri Türkiye olarak kararlaştırılmamasına karşın MTK hükümlerinin taraflar veya hakem veya hakem kurulunca seçildiği uyuşmazlıkları konu edilen tahkim yargılamaları ile genişleten hüküm de olduğu gibi devletler kendi yargı yetkisi içinde yürütülecek tahkim yargılamalarını kanunun kapsamı içine almıştır. Devletler, anılan hükümde olduğu gibi, kendi yargı yetkisi içinde yürütülecek tahkim yargılamalarını tahkim yeri kriteri dışındaki başkaca kriterlere de tabi kılabilmektedir. Bu sebeple, bu tür ayrık durumları da kapsayıcı olması adına söz konusu tahkim yargılamalarının hangi devletin yargı yetkisi içinde olduğunun tespitinde ilgili tahkim yargılamasının (yargılama usulünün) hangi devlet kanunlarına göre yürütüldüğünün ve denetim (iptal davası vb. başkaca yollar) için hangi devletin mercilerine başvurulduğunun esas alınması gerektiği kanaatindeyiz. Bu yaklaşımın, aynı zamanda mahkemeye başvuru hakkı kapsamı içinde değerlendirilen hükmün icrası hakkına daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Hükmün icrası hakkı, kişilere yargılama neticesinde verilen kararın yerine getirilmesi hakkını tanımaktadır⁵². Tahkim yargılamaları bakımından bu hakkın yerine getirilebilmesi için de hakem kararının hüküm ve sonuçlarını doğurduğu taraf devleti dikkate alınmalıdır.

Tahkim yargılamasının hangi devlet kanununa göre yürütüldüğü kriterinin esas alınmasının sonucu olarak, tahkim yargılamalarında fiziki toplantıların, duruşmaların, keşiflerin ilgili devlet sınırları dışında yapılmış olması söz konusu şartın sağlanmasında etki doğurmayacaktır ve ilgili tahkim yargılamasını söz konusu devlette yapılan yargılama olmaktan çıkarmayacaktır.

49 Benedettelli (n 17) 638-639.

50 Balkar (n 17) 691.

51 Benedettelli (n 17) 646; Krümiņš (n 17) 18; Balkar (n 17) 690-691.

52 Hükmün icrası hakkı, AİHS m.6/1'in kapsamı içinde ele alınan mahkemeye başvuru hakkının bir unsurudur. Bu hak, mahkeme önünde hak arama özgürlüğünün ve karar hakkının tamamlayıcısıdır. Bu hakkın olmadığı bir varsayımda, kişilerin uyuşmazlığın çözümü için mahkeme başvurularına imkân tanınmanın bir anlamı kalmamaktadır. Çünkü kişiler mahkemeye başvurmasındaki hukuki yarar, uyuşmazlık hakkında verilecek kararın hayata geçirilmesidir. Aksi takdirde, kişiler mahkemeye başvurarak elde etmek istedikleri menfaat kağıt üstünde kalacak bir karar elde etmek değildir. Hükmün icrası hakkı, Hornsby v. Yunanistan kararı sonrası adil yargılanma hakkının kapsamı içinde değerlendirilmeye başlanmış ve taraf devletler hükmün icrası ile yükümlü kılınmıştır. Bu yükümlülük kapsamında taraf devletlerin gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu noktada taraf devletler, aleyhine hükmedilen tarafı olması halinde kararın gecikmesizin uygulamakla yükümlü kılınırken; karardaki taraflardan biri olmaması halinde ise etkin bir cebri icra prosedürü kurmak ve bu prosedürün gecikmesizin, yasal boşluklar olmaksızın işletmekle yükümlü kılınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İnceoğlu (n 1) 151-153; Kaşkara (n 8) 119 vd; Aktepe Artık 'Adil Yargılanma' (n 12) 156-170; Sarıöz Büyükalp (n 3) 144-153.

AİHM'in tahkim yargılamaların aistinaden âkit devletler bakımından kişi yönünden yargı yetkisinin tesisinde esas aldığı yaklaşımı, yukarıda izah edilen tahkim yargılamaları bakımından âkit devletler bakımından yer yönünden yargı yetkisinin tesisine dair değerlendirmeleri etkisiz kılmaktadır. Zira önceki başlıkta izah edildiği üzere, AİHM, kişi yönünden yargı yetkisinin tesisinde yatay etki prensibini esas almakta ve devletlerin tahkim yargılamalarının denetimi ve yardım faaliyetlerindeki ihmali üzerinde odaklanmaktadır. Bu denetim ve yardım faaliyetleri (iptal davası vb. başvuru yolları) ise çoğunlukla devlet mahkemelerince veya devlet kurumlarınca yerine getirilmesi sebebiyle ilgili devlet yönünden yargı yetkisi de kendiliğinden sağlanmış olmaktadır. Fakat, tarafların hakem kararına karşı başvuru yolundan önceden feragat etmiş olmaları halinde, AİHM'in bu anlayışı kapsamında incelenebilecek bir denetim faaliyeti (mahkeme kararı vb.) söz konusu olmayacaktır. Bu ihtimalde, yukarıda izah edilen tahkim yargılamasının (yargılama usulünün) hangi devlet kanunlarına göre yürütüldüğü kriterine başvurularak AİHM'in yer yönünden yargı yetkisinin belirlenmesi gerekecektir.

AİHM'in yargı yetkisinin tesisi bakımından değerlendirilmesi gereken ikinci ihtimal, tanınması veya tenfiz sonrası yabancı hakem kararının verildiği ülkeden başka bir ülkede hüküm ve sonuçlarını doğurmasıdır⁵³. Bu ihtimalde, yargı yetkisi tesis edilirken yürütülen yargılama faaliyetine ve etkisine odaklanılmaktadır⁵⁴. Bu aşamada tahkim yargılamasının tabi olduğu devletin dışında başka bir devlet mahkemelerinde yargılama yürütülmekte ve bu yargılama sonucunda ilgili hakem kararı farklı bir ülkenin yargı yetkisi içinde de hüküm ve sonuç doğurmaktadır. Netice olarak, ilgili hakem kararı ikinci bir ülkenin milli hakem kararı niteliğini kazanmaktadır. Bu sebeple, tahkim yargılamasının yürütüldüğü ülkedeki mahkemelerin yardım ve denetim faaliyeti ile tenfiz mahkemesinin faaliyeti, AİHM'in yargı yetkisinin tesisi bakımından eşdeğer etki doğurduğu söylenebilir.

Tenfiz ülkesi mahkemesi, tahkim yargılamasında meydana gelen ihlal iddialarını tenfiz şartları yönünden denetlemekle görevlidir. Tenfiz mahkemesinin değerlendirmesi ile tahkim yargılamasının yürütüldüğü ülkede hakem kararını denetleyen mahkemenin değerlendirmesi birbiriyle örtüşür gözükmemekte ise de her iki değerlendirme arasında birtakım farklılıklar mevcuttur. Tenfiz ülkesi dolaylı koruma kapsamında adil yargılanma hakkını ihlal eden bir kararın kendi ülkesinde hüküm ve sonuç doğurmasına izin vermemekle sorumluyken⁵⁵; denetim yapan mahkeme adil yargılanma hakkını ihlal eden bir kararın hukuki zeminde hüküm ve sonuç doğurmasına engel olmakla yükümlüdür. Bu doğrultuda, tenfiz mahkemesi negatif yükümlülük yüklenmişken, denetim mahkemesi pozitif bir yükümlülük yüklenmiştir. Belirtmek gerekir ki, yabancı

53 Krümiňš (n 17) 18.

54 Benedettelli (n 17) 656.

55 Sariöz Büyükalp, 'Tanıma ve Tenfiz' (n 46) 130.

mahkeme (veya hakem) kararının tanınması veya tenfizi bir hak olarak görülmesi sebebiyle taraf devletlere aynı zamanda pozitif yükümlülük yükleyen bir haktır⁵⁶. Bunun yanında, denetim mahkemesinin asıl görevi tahkim yargılamasının AİHS'in 6. maddesine uygun olup olmadığını incelemek iken; tenfiz mahkemesinin asıl görevi, kendi usulüne uygun olarak yürüttüğü yargılamada hakem kararının AİHS 6. maddenin güvencelerini yerine getirdiğini değerlendirmektir⁵⁷. Denetim mahkemesinin yükümlülüğün ihlali AİHS'in dolaylı olarak ihlal edilmesi anlamına gelirken, tenfiz mahkemesinin yükümlülüğünün ihlali AİHS'in doğrudan ihlaline sebebiyet vermektedir⁵⁸. Bu anlayış neticesinde, AİHM her iki mahkemeyi tahkim yargılamasını veya hakem kararını kendi usullerine göre değerlendirmekle yükümlü kılarak her iki mahkemenin sorumluluğunu birbirinden bağımsız ele aldığı görülmektedir⁵⁹. Gerek sorumluluğu doğuran esasın hakem kararının denetiminden ve yardımından farklı olması gerek doğrudan bir devlete isnat edilen ve devletin yargı yetkisi içinde kalan bir yargılamanın mevcut olması sebebiyle tenfiz mahkemesinin hakem kararının adil yargılanma hakkına uygunluğuna ilişkin ihlallere dair değerlendirmeler ilgili ülke bakımından AİHM'in yer yönünden yargı yetkisini doğurabilmektedir⁶⁰.

Türkiye bakımından hakem kararlarının tenfizi kapsamında yapılan denetimden doğan sorumluluk veya bizzat tenfiz yargılamaları esnasında meydana gelen ihlallerden ötürü Türkiye aleyhine AİHM'e başvuru yapılmasını engelleyen bir durum söz konusu değildir⁶¹. Zira tenfiz aşamasında devlet mahkemelerinde bir yargılama yürütülmesi ve bu yargılama sonucunda ilgili kararın milli hakem kararı niteliğini kazanması sebebiyle doğrudan devlete isnat edilen ve devletin yargı yetkisi içinde kalan bir yargılama mevcuttur⁶². Bu sebeple, bu yargılamalar özelinde meydana gelen ihlallerden ötürü Türkiye'nin yargı yetkisininin doğacağı kuşkusuzdur. Örneğin, *K v. İtalya* kararında İtalya mahkemesinin Polonya mahkemesinin verdiği bir nafaka kararı hakkında makul süre içinde tenfiz kararı vermediği için adil yargılanma hakkının ihlaline karar verilmiştir⁶³. Bunun yanında, dolaylı koruma uyarınca adil yargılanma hakkını ihlal eden bir kararın tenfizine engel olma yükümlülüğünün ihlal edilmesi sebebiyle de Türkiye aleyhine başvuru yapılabilir⁶⁴. Dolaylı korumaya istinaden başvuru yapılabilmesi için ise Türk mahkemelerinin hakem kararın verildiği yabancı devletin AİHS m. 6'ya aykırı işlem

56 Sariöz Büyükalp, 'Tanıma ve Tenfiz' (n 46) 141.

57 Pellegrini v. Italy (2001) (n 45) para. 40; Aşlı Bayata Canyaş, 'Tanıma/Tenfiz Davası ve AİHS m.6 – Adil Yargılanma Hakkı Kapsamındaki Güvencelerin Tam Tatminini Arayan AİHM Yaklaşımı' 203 (Temmuz 2023) Terazi Hukuk Dergisi 38, 41.

58 Sariöz Büyükalp, 'Tanıma ve Tenfiz' (n 46) 131; Bayata Canyaş (n 59) 40.

59 K v. Italy, Appl. No: 38805/97 (20.07.2004), para. 21; Sariöz Büyükalp, 'Tanıma ve Tenfiz' (n 46) 142.

60 Adil yargılanma hakkının tanıma ve tenfiz davaları üzerindeki etki hakkında detaylı incelemeler için bkz. Sariöz Büyükalp, 'Tanıma ve Tenfiz' (n 46) 123-204; Bayata Canyaş (n 59) 38-52.

61 Benedettelli (n 17) 656; Güvenalp (n 17) 173.

62 Aktepe Artık 'Adil Yargılanma' (n 12) 70; Sariöz Büyükalp, 'Tanıma ve Tenfiz' (n 46) 143.

63 K v. Italy (2004) (n 61) para. 32-38.

64 Güvenalp (n 17) 173.

veya eylemini önlememiş olması gerekmektedir⁶⁵. Örneğin *Jacob BOSS Söhne KG v. Almanya* kararında ICC hakem kararının Almanya'da tenfizi için açılan davada davalının tahkim yargılanmasında iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi sebebiyle tenfiz şartlarının sağlanmadığı itirazına rağmen tenfiz kararı verilmesi sebebiyle AİHM'e adil yargılanma hakkının ihlaline istinaden bireysel başvuru yapılabileceğine karar verilmiştir⁶⁶.

Sonuç

Tahkim yargılamaları, devlet mahkemelerine alternatif olarak ortaya çıkmasına karşın taraflara sunduğu avantajlar itibarıyla uygulamada nitelikli uyuşmazlıkların çözümünde devlet mahkemeleriyle eşdeğer başvuru yoğunluğuna adım adım yaklaşmaktadır. Tahkim yargılamalarında, uyuşmazlığın esası hakkında tarafları bağlayıcı bir yargılama yürütülmekte olması sebebiyle bu yargılamalara ilişkin en önemli beklenti yargılamaların adil yürütülmesidir. Bu beklentiye karşılayacak en önemli kurumun adil yargılanma hakkı olduğu kuşkusuzdur. Fakat, tahkim yargılamalarının bir bütün olarak devlet mahkemelerinin denetimi altında olmaması bu yargılamaların adil yargılanma hakkıyla bağlı olup olmadığı, olması halinde ihlal halinde AİHM'e başvuru yapıp yapılamayacağı güncel endişelerin başında gelmektedir.

AİHM'e adil yargılanma hakkının ihlaline ilişkin yapılacak başvuruların esastan incelenebilmesi için öncelikle başvurunun AİHS m. 34 ve 35'de sayılan kabul edilebilirlik şartlarını sağlaması gerekmektedir. Söz konusu şartlardan AİHM'in kişi ve yer yönünden yargı yetkisi dışındaki diğer şartlar, devlet mahkemelerinin kararlarına karşı yapılan başvurularla benzerlik arz etmektedir. AİHM'in kişi ve yer yönünden yargı yetkisi şartları ise tahkim yargılamaları bakımından özellik arz edebilmektedir.

Tahkim yargılamaların taraflarının çoğunlukla gerçek kişi, tüzel kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grubu olması sebebiyle AİHM'in kişi yönünden yargı yetkisi şartı başvuru yönünden sağlanmaktadır. Bu noktada, özellik arz eden husus tahkim yargılamalarının devlet yargısından bağımsız olması sebebiyle aleyhine başvurulacak devletin belirlenmesidir. Zira AİHS'in yargı yetkisinin doğması için

65 Sariöz Büyükalp (n 3) 425. Âkit devletler, dolaylı koruma kapsamında ihlal her ne kadar taraf devletin kendi işlem ve eylemlerinden meydana gelmemiş olsa da kendi eylem ve eylemleri sonucunda yabancı devlette (devletin işlem ve eylemlerine bağlı olarak) ortaya çıkabilecek ihlalleri önlemekle sorumlu tutulmaktadır. Örneğin, bu korumanın geliştirildiği *Soering v. Birleşik Krallık* kararında olduğu gibi kişinin AİHS'e taraf olmayan bir ülkeye sınır dışı edilmesi veya geri gönderilmesi halinde AİHS ile koruma altına alınan haklarının ihlal edilme tehlikesi bulunması dolaylı olarak âkit devletin sorumluluğunu doğurmaktadır. Dolaylı korumanın tanıma ve tenfiz davaları yönünden etkisi ise AİHS'in koruma altına aldığı hakları ihlal eden bir kararın tanınması ve tenfiz edilmesi ile gündeme gelecektir. Dolaylı koruma ile dolaylı korumanın tanıma ve tenfiz davalarında etkisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ergin Ergül, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme* (Yargı Yayınevi, Ankara, 2012) 147-162; Sariöz Büyükalp (n 3) 421-451; Ana Rita Gil and Susana Almeida, 'The Direct And Indirect (Par Ricochet) Protection of Migrants in The Light of The European Convention on Human Rights: Brief Notes on The Evolution Of The Strasbourg Court's Case-Law' (2021) 3(1) *Humanities and Rights Global Network Journal*, 119, 123-126.

66 *Jacob BOSS Söhne KG v. Germany (Admissibility)* (n 29).

aleyhine başvuru devlet, AİHS ve Protokollerini onaylayan bir devlet olması gerekmektedir. Tahkim yargılamaları bakımından aleyhine başvuru devlet ise AİHS'in yatay etki kapsamında tahkim yargılamalarının denetimi veya yardım için başvuru devlettir. Bu devlet ise çoğunlukla tahkim yeri olarak kararlaştırılan devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Tahkim yargılamalarının yer yönünden yargı yetkisinin tespitinde ise tahkim yargılamalarının hangi ülkenin yargı yetkisi içinde ele alınması gerektiği belirlenmelidir. Bu noktada, yasal düzenlemeleri ile tahkim yargılamalarının gerçekleşmesine müsaade etmesi, devlet mahkemeleri aracılığıyla yardım etmesi, yargılama sonucu verilen kararı iptal davası (veya başkaca yollarla) ile denetleyerek hukuki zeminde devlet mahkemesi kararları gibi hüküm ve sonuç doğurmasına imkân sağlaması sebebiyle tahkim yargılamalarının, yürütüldüğü kanunların ait olduğu ülkenin yargı yetkisi içinde olduğu kabul edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu doğrultuda, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tabi olarak yürütülen tahkim yargılamalarından kaynaklanan adil yargılanma hakkı ihlalleri Türkiye bakımından AİHM'in kişi yönünden yargı yetkisini doğuracaktır.

Tahkim yargılamalarına bağlı olarak adil yargılanma hakkı ihlali gündeme gelebilecek ikinci ihtimal, hakem kararının tanınması veya tenfizi davalardır. Bu davalar, doğrudan bir devlet mahkemesince yürütülmesi ve verilen kararların tenfiz ülkesinde hüküm ve sonuçlarını doğurması sebebiyle bu davalardan kaynaklanan hak ihlallerinin AİHM'in Türkiye bakımından kişi yönünden yargı yetkisini doğuracağı aşikârdır. Bu davalar yönünden, yer yönünden yargı yetkisinin tesisinde ise yürütülen yargılama faaliyetine ve etkisine odaklanılmaktadır. Zira, AİHM, tenfiz mahkemesinin görevini, tahkim yargılamasının yürütüldüğü yerdeki denetim ve yardım faaliyeti yürüten mahkemenin görevinden ayırmaktadır. Bunun sonucu olarak da, tenfiz ülkesi bakımından AİHM'in yer yönünden yargı yetkisi doğmaktadır. Bu doğrultuda, Türk mahkemelerinin yabancı hakem kararının tenfizi veya tanınmasında gerek hakem kararının adil yargılanma hakkına uygunluğuna ilişkin ihlallere dair değerlendirmeler gerekse de doğrudan tenfiz davasında meydana gelen ihlallerden ötürü Türkiye bakımından AİHM'in yer yönünden yargı yetkisi doğacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: H.S.P, E.Ç.; Veri Toplama: E.Ç.; Veri Analizi /Yorumlama: H.S.P, E.Ç.; Yazı Taslağı: H.S.P, E.Ç.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: H.S.P.; Son Onay ve Sorumluluk: H.S.P, E.Ç.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: H.S.P, E.Ç.; Data Acquisition: E.Ç.; Data Analysis/Interpretation: H.S.P, E.Ç.; Drafting Manuscript: H.S.P, E.Ç.; Critical Revision of Manuscript: H.S.P.; Final Approval and Accountability: H.S.P, E.Ç.

Bibliyografya/Bibliography

- Akandji-Kombe JF, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler', *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap*, İnsan Hakları El Kitapları, No. 7 (Avrupa Konseyi, 2008).
- Akıllıoğlu T, *İnsan Hakları (Kavram – Kaynaklar ve Koruma Sistemleri)* (3rd edn, Yetkin, 2019).
- Aktepe Artık S, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma* (Seçkin, Ankara, 2014).
- Balkar S, 'AİHM Kararları Işığında AİHS m. 6 ve Tahkim' (Temmuz-Ağustos 2022) 17(209) Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 683-722.
- Bayata Canyaş A, 'Tanıma/Tenfiz Davası ve AİHS m.6 – Adil Yargılanma Hakkı Kapsamındaki Güvencelerin Tam Tatminini Arayan AİHM Yaklaşımı' 203 (Temmuz 2023) Terazi Hukuk Dergisi 38-52.
- Benedettelli MM, 'Human Rights as a Litigation Tool in International Arbitration: Reflecting on the ECHR Experience' (2015) 31(4) Arbitration International 631-659.
- Besson S, 'Arbitration and Human Rights' (2006) 24(3) ASA Bulletin 395-416.
- Boyar O, 'Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki' in Sibel İnceoğlu (ed), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (3rd edn, Beta, İstanbul, 2013) 53-80.
- Çelik A, *Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku)* (Adalet Yayınevi, Ankara, 2007).
- Çelikel A, Erdem BB, *Milletlerarası Özel Hukuk* (16th edn, Beta 2020).
- Demircioğlu İ, *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri* (Yetkin Yayınları, Ankara, 2007).
- Doğan İ and Demirdal MB, 'Adil Yargılanma Hakkı' in İlyas Doğan (ed), *İnsan Hakları Hukuku* (2nd edn, Astana Yayınları, Ankara, 2015).
- Erdoğan G, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı* (Adalet Yayınevi, Ankara, 2011).
- Erdoğan M, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku* (3rd edn, Orion Kitabevi, Ankara, 2012).
- Ergül E, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Sınır Dışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme* (Yargı Yayınevi, Ankara, 2012).
- Faut F, 'The Prohibition of Political Statements by Athletes and Its Consistency With Article 10 of the European Convention on Human Rights: Speech Is Silver, Silence is Gold' (2014) 14 International Sports Law Journal 253-263.
- Gemalmaz HB, 'Spor Hukukunun İnsan Hakları Boyutu' in *T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, Sporda Hak İhlalleri ve Denetim, Çalıştay Raporu, III. Oturum: Karşılaştırmalı Hukukta Spor Tahkimi ve İnsan Hakları Sorunları, 2 Mart 2018* (Ankara, Eylül 2018) 130-152.
- Gemalmaz HB, 'Applicability of Human Rights Standards in Turkish Football Arbitration; The Contribution of the European Court of Human Rights' (2019)19 The International Sports Law Journal 38-58 (Applicability).
- Gil AR and Almeida S, 'The Direct And Indirect (Par Ricochet) Protection of Migrants in The Light of The European Convention on Human Rights: Brief Notes on The Evolution Of The Strasbourg Court's Case-Law' (2021) 3(1) Humanities and Rights Global Network Journal 119-145.

- Gölcüklü F, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Adil Yargılanma' (Ocak-Haziran 1994) 49(1-2) AÜSBF Dergisi (İlhan Öztrak'a Armağan) 199-234.
- Gözler K, *İnsan Hakları Hukuku* (3. Baskı, Ekin, Bursa, Eylül 2020).
- Grabenwarter C, *European Convention on Human Rights: Commentary* (C.H. Beck-Hart-Nomos-Helbing Lichtenhahn Verlag, München, 2014).
- Gül YE, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarında Yararlandığı Klasik ve Özgün Yorum Yöntemleri' (2018) 18(36) Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi 215-237.
- Güvenalp FN, *Milletlerarası Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının İhlali* (On İki Levha İtatanbul 2018).
- Haas U, 'Role and Application of Article 6 of the European Convention on Human Rights in CAS Procedures' (2012) 3 International Sports Law Review 43-60.
- Harris D, O'Boyle M, Bates E and Buckley C, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Harris, O'Boyle & Warbrick* (Güncelleştirilmiş Dördüncü Bası, Çevirenler: Mehveş Bingöllü Kılıcı - Ulaş Karan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2021).
- İnceoğlu İ, 'Adil Yargılanma' in Sibel İnceoğlu (ed), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (3. Baskı, Beta, İstanbul, 2013).
- İnceoğlu İ, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı* (Tıpkı Dördüncü Baskı, Beta, İstanbul, 2013).
- İnceoğlu S, 'Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi' in Sibel İnceoğlu (ed), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (3. Baskı, Beta, İstanbul, 2013).
- Jaksic A, 'Procedural Guarantees of Human Rights in Arbitration Proceedings' (2007) 24(2) Journal of International Arbitration, 159-171.
- Janis MW, Kay RS and Bradley AW, *European Human Rights Law: Text and Materials* (3rd edn, Oxford University Press, Oxford, 2008).
- Kalabalık H, *İnsan Hakları Hukuku* (2nd edn, Seçkin, Ankara 2009).
- Kalpsüz T, *Türkiye'de Milletlerarası Tahkim* (2nd edn, Yetkin, 2010).
- Kaşıkar MS, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye* (Adalet Yayınevi, Ankara, 2009).
- Kayalı D, *Milletlerarası Ticari Tahkimde Hakemlerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı* (Seçkin, Ankara, 2015).
- Krūmiņš T, *Arbitration and Human Rights, Approaches to Excluding the Annulment of Arbitral Awards and Their Compatibility with the ECHR* (Springer 2020).
- Landrove JC, 'European Convention of Human Rights' Impact on Consensual Arbitration. AnE' tat des Lieux of Strasbourg Case-Law and of a Problematic Swiss Feature' in SA Besson, M Hottelier and F Werro (eds), *Human Rights at the Center* (Schulthess, Zürich 2006), 73-101.
- Lane CL, *The Horizontal Effect of International Human Rights Law: Towards a Multi-Level Governance Approach* (Groningen, University of Groningen, 2018) 63-103.
- Mehmet Tayyar Karayığit, 'AB Temel Haklar Şartı'nın Yatay Etkisi' İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 12 (2021) 685-702.
- Mole N and Harby C, 'The Right to A Fair Trial: A Guide to the implementation of Article 6 of The European Convention on Human Rights' *Human Rights Handbooks, No:3*, (Concil of Europe Publishing, Strasbourg, 2006) 6 < <https://rm.coe.int/168007ff49> > Erişim Tarihi 27.07.2023.

- Nardell G, 'The ECtHR Judgment in BEG SpA v Italy: A Human Right to a Conflict-Free Arbitrator? Part I', Kluwer Arbitration Blog, 29 July 2021.
- Nardell G, 'The ECtHR Judgment in BEG SpA v Italy: A Human Right to a Conflict-Free Arbitrator? Part II', Kluwer Arbitration Blog, 29 July 2021.
- Nomer E, *Devletler Hususi Hukuku* (22nd edn, Beta 2017).
- O'Cinnicide C, 'Taking Horizontal Effect Seriously: Private Law, Constitutional Rights and the European Convention on Human Rights' (2003) *Hibernian Law Journal* 77-108.
- Özdek Y, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye* (TODAİE Yayınları, 2004).
- Özdemir Kocasakal H, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Pechstein Kararı Çerçevesinde CAS'ın Tarafsızlığı ve Bağımsızlığı' (2020) 40 *MHB* 79-123.
- Özel S, Erkan M, Pürselim HS and Karaca HA, *Milletlerarası Özel Hukuk* (2nd edn, On İki Levha 2023).
- Özkan I, 'Adil Yargılanma Hakkının Uluslararası Özel Hukuka Etkisi' 2017, 19 (Özel Sayı), *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Şeref Ertaş'a Armağan, 1767-1834.
- Phillipson G, 'The Human Rights Act, 'Horizontal Effect' and the Common Law: A Bang or a Whimper?' (1999) 62(6) *The Modern Law Review* 824-849.
- Pürselim HS, Yöney C, 'Türk Hukukunda Gereksiz Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi' (2022) 42(1) *PPIL* 357-390.
- Samuel A, 'Arbitration, Alternative Dispute Resolution Generally and the European Convention on Human Rights', (2004) 21(5) *Journal of International Arbitration* 413-437.
- Sarıöz Büyükalp Aİ, *AİHS ve AİHM Kararlarının da İncelenmesi Suretiyle Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Özel Hukuku Üzerindeki Etkisi* (On İki Levha, 2018).
- Sarıöz Büyükalp İ, 'Adil Yargılanma Hakkının Türk Tanıma ve Tenfiz Hukukuna Etkileri', in Zeynep Derya Tarman (ed) *Genç Milletlerarası Özel Hukukçular Konferansı II*, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuka Genç Yaklaşımlar Konferans Serisi No: 8 (2018 Temmuz, İstanbul) 123-204 (Tanıma ve Tenfiz).
- Seatzu F, Vargiu P, 'Three Views of a Secret: Missed Opportunities in the echr's Recent Case-Law on International Commercial Arbitration' (2021) 1 *The Italian Review of International and Comparative Law* 203-223.
- Şahin F, 'Milletlerarası Ticari Tahkimin Adil Yargılanma Hakkının Unsurları Bakımından Değerlendirilmesi' (Nisan 2023) 14/54 *TAAD* 369-394.
- Şanlı C, Esen E and Ataman-Fıganmeşe İ, *Milletlerarası Özel Hukuk* (10th edn, Beta 2023).
- Şanlı C, *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları* (7th edn, Beta 2019).
- Tezcan D, Erdem MR and Sancaktar O, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu* (2. Baskı, Seçkin, Ankara 2004).
- Višinskýtý D, Čuveljak J and Jokubauskas R, 'The Duty Of Disclosure As A Basis For Fair Investment Arbitration Proceedings' (2022) 8(2) *International Comparative Jurisprudence* 129-137.
- Vural Çelenk B, 'Tahkimde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme' in Nuran Okuyucu (ed), *Uluslararası Necmettin Erbakan Hukuk Kongresi 10-12 Nisan 2021 Bildiri Tam Metin Kitabı* (Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2021), 495-504.
- White RCA and Ovey C, Jacobs, *White & Ovey: The European Convention on Human Rights* (5th edn, Oxford University Press, Oxford, 2010).
- AİHM kararları için bkz. <https://hudoc.echr.coe.int>

